

Fra filologi til frankofoni

Metodiske overvejelser over arbejdet med fransksprogede litteraturer

Hansen, Lisbeth Verstraete

Published in:
R I D S

Publication date:
2004

Citation for published version (APA):

Hansen, L. V. (2004). Fra filologi til frankofoni: Metodiske overvejelser over arbejdet med fransksprogede litteraturer. *R I D S*, (156), 1-27.

RIDS

Lisbeth Verstraete Hansen

Fra filologi til frankofoni.

Metodiske overvejelser over arbejdet
med fransksprogede litteraturer

Københavns Universitet
Romansk Institut

ROMANSK INSTITUT
Københavns Universitet
Nr. 156 · 2004

Opkomsten af begreber som frankofoni, lusofoni, commonwealth og hispanidad har det seneste halve århundrede skærpet erkendelsen af, at litteratur skrevet på europæiske sprog ikke er geografisk begrænset til Europa. Dermed har de – sammen med de litteraturteoretiske landvindinger – bidraget til opbruddet fra det nationalfilologisk inspirerede paradigme, der siden det 19. århundrede har ligget til grund for de fleste fremmedsprogsskabs organisatoriske struktur og for deres arbejde med de litterære udtryksformer.

Litteraturhistorien er en af de discipliner, der mest grundlæggende er blevet anfægtet af kritikken af nationalfilologien og udgør derfor et privilegeret sted for at konfrontere gamle og nye teoridannelser og metoder. I arbejdet med de litterære tekster udforskes sammenhængen mellem begreber som historie, litteratur, nation og sprog nu fra alle vinkler, og det for ikke så længe siden bandlyste kontekstbegreb er for alvor tilbage på disciplinens dagsorden.

Nærværende fremstilling, der beskæftiger sig med fransksprogede forhold, handler om nogle metodiske konsekvenser af overgangen fra en snæver fokusering på fransk litteratur til et kraftigt udvidet genstandsfelt, der med et ikke ganske afklaret begreb kaldes litterær(e) frankofoni(er). Begrebet dækker over en særdeles heterogen virkelighed, og som det ofte er blevet anført, giver det ikke umiddelbart mening at anvende de samme litteraturhistoriske kategorier for at tale om en caribisk forfatter, der blander mundtlige fortælletraditioner med en vestlig litterær tradition, en algerisk forfatter, der kæmper imod et koloniale betinget kulturelt herredømme, men på "fjendens" sprog søger at videreføre en litterær arabisk tradition, og så den belgiske eller schweiziske forfatter, hvis situation i mange henseender er sammenlignelig med deres franske kollegas (Piret 2000 : 419). Et helt grundlæggende spørgsmål i arbejdet med de frankofone litteraturer bliver derfor, *om der gives en overordnet teoretisk ramme*, der adækvat kan

anvendes på tekster fra så politisk, kulturelt og sprogligt forskellige områder som eksempelvis Canada, Congo, Martinique og Marokko.

Dette spørgsmål vil her blive belyst med empirisk fokus på den litterære praksis i det fransktalende Belgien. Hensigten er ikke primært at levere litterær analyse, men snarere – med inddragelse af både litterære og metalitterære eksempler – at markere nogle perspektiver og pege på nogle relevante metodiske tilgange. Efter en kort introduktion til frankofonibegrebet og en diskussion af dets ideologiske implikationer vil det med den såkaldte *belgitude*-bevægelse fra 1970'erne blive anskueliggjort, hvordan de litterære aktører i det fransktalende Belgien har positioneret sig i den litterære frankofonis blandede kor på en måde, der kan anses som eksemplarisk.

Frankofoni-begrebet kort fortalt

Frankofoni-begrebet lanceres i 1880'erne af den franske geograf Onésime Reclus (1837-1916), som anvender termen til at betegne fransktalende sprogsamfund verden over. Efterfølgende optræder begrebet kun sporadisk, indtil det i 1960'erne genoptages af politikere fra de tidligere kolonier i et første forsøg på at formalisere et kulturelt samarbejde mellem Frankrig og de nu selvstændige fransktalende lande.¹

Op igennem 1960'erne og 1970'erne struktureres et sådant samarbejde og får med indførelsen af regeringskonferencer og topmøder for frankofone statsoverhoveder sideløbende en tydelig politisk dimension. Det bliver i 1998 til Organisation Internationale de la Francophonie (OIF)², hvis medlemmer knyttes sammen af deres fælles anvendelse af det franske sprog. De har, som det meget demokratisk formuleres, *le français en partage*, og som en besværgelse af, at Frankofonien skulle være en form for fransk neoimpe-

¹ Særligt Léopold S. Senghor fra Senegal, Habib Bourguiba fra Tunesien og Hamana Diori fra Niger har spillet en vigtig rolle for institutionaliseringen af en organisation, der samler verdens fransksprogede befolkning.

² Frankofoni i den politiske betydning af institutionaliseret internationalt samarbejde skrives ofte med stort begyndelsesbogstav, mens det i den mere diffuse kulturelle betydning skrives med lille. I modsætning til den kulturelle frankofoni inkluderer Frankofonien Frankrig. Se f.eks. Inge Degns klare redegørelse "Frankofoni og frankofone studier" (Degn, 2003).

rialisme, understreger slutdokumenterne fra de frankofone topmøder gang på gang, at kultur- og sprogmødet er centralt placeret i det frankofone projekt, der forsvarer den kulturelle mangfoldighed og respekten for lokale sprog, hvor de er i sameksistens med det franske.

Fra flere sider er der imidlertid rejst kritik af den ideologi, der synes at ligge til grund for projektet, og som ses af en vis glidning i frankofonitermens betydningsmæssige indhold³. Til ordbøgernes definition af frankofon som *fransktalende* kan man i praksis tilføje et – *uden for Frankrig*. Når talen er om litteratur, er det i hvert fald et forsvindende mindretal blandt de efterhånden ganske talrige antologier og litteraturhistorier, der inkluderer litteratur fra Frankrig. Så i klar modstrid med de officielle diskurser synes en fortsat skelnen mellem Frankrig og frankofonien at tildele Frankrig en central plads som *primus inter pares* og bliver således til en mekanisme, der cementerer snarere end udvisker en forskel.⁴ Politiske grænser og den historie, de er vidnesbyrd om, er altså ikke ganske uvæsentlige, når man taler om frankofon(e) litteratur(er).

Det frankofone fællesskab hviler som nævnt først og fremmest på brugen af det franske sprog, hvis udvikling er tæt forbundet med den centralisme, som har kendetegnet såvel fransk politisk kultur som hele det franske åndsliv siden 1600-tallet. Herom vidner grundlæggelsen af Académie française i 1635 og en lang række værker, som efterfølgende etablerede normer og standarder for den rette sprogbrug.⁵ I det 18. århundrede dominerede fransk hele Europas kulturliv, og forestillingen om fransk som en slags potentielt verdenssprog var blevet fælles europæisk tankegods. Ganske i tråd

³ Lis Novak har i en meget spændende gennemgang af artiklen "Francophonie" fra *Grand Dictionnaire encyclopédique Larousse* fra 1982 anskueliggjort, hvorledes *la francophonie* fremstilles som et atemporelt, apolitisk og kontekstuaafhængigt fænomen, samtidig med at spændingsforhold mellem fransk og lokale sprog – og dermed mellem Frankrig og dets tidligere kolonier – maskeres. (Novak, 1998).

⁴ Man finder en skarp kritik af frankofoni-projektet hos Guy Ossito Midiohouan, *Du Bon usage de la francophonie*. Porto-Novo, 1994.

⁵ Claude Favre de Vaugelas (1585-1650): *Remarques sur la langue française*, 1647; Antoine Furetière (1619-1688): *Dictionnaire universel des arts et des sciences*, 1690; *Dictionnaire de l'Académie*, 1694. Se for eksempel Claude Hagège, *Le Français, histoire d'un combat*. Éditions Michel Hagège, 1996, pp. 71-87.

med den franske forfatter Antoine de Rivarols (1753-1801) postulat om *det franske sprogs universalitet*⁶, blev fransk sprog i vide kredse opfattet som særlig stringent og rationelt. Heraf følger den dybe respekt for hævdevundne sproglige normer, som i århundreder har domineret kulturmiljøer og undervisningsinstitutioner både i og uden for Frankrig. Denne ekstreme normbevidsthed var indtil for få årtier siden ledsaget af en lang række nærmest mytiske forestillinger om det franske sprogs universalitet, der langsomt havde antaget karakter af et urørligt dogme blandt fransk-skrivende forfattere. Et eksempel er Léopold S. Senghors bidrag til tidskriftet *Esprit*'s temanummer om det franske sprog fra 1962. I sin artikel, som i øvrigt relancerer frankofoni-begrebet, hylder den senegalesiske forfatter i lyriske vendinger det franske sprogs rigdom og poetiske potentiale og slutter med en lovprisning af dette vidunderlige redskab, der udsprunget af koloniregimets ruiner kan væve hele verden sammen i humanismens navn:

Son génie est de puiser dans le vaste dictionnaire de l'univers pour, des matériaux ainsi rassemblés – faits, émotions, idées –, construire un monde nouveau : celui de l'Homme. [...] Qu'il s'agisse du droit, de la littérature, de l'art, voire de la science, le sceau du génie français demeure ce souci de l'Homme. Il exprime toujours une morale. D'où son caractère d'universalité, qui corrige son goût de l'individualisme. [...] La Francophonie, c'est cet Humanisme intégral, qui se tisse autour de la terre : cette symbiose des « énergies dormantes » de tous les continents, de toutes les races, qui se réveillent à leur chaleur complémentaire (Senghor 1962 : 840 og 844).

Det er ikke kun sprogligt, men også litterært, at Frankrig længe har fremstået som model for de øvrige fransksprogede lande. Dette forhold er naturligvis snævert forbundet med, at den europæiske litteraturhistorie skrivning op igennem det 19. århundrede etablerede sig på præmisser, der postulerede et sammenfald mellem sprog, nation og litteratur, hvorfor de litte-

⁶ *Discours sur l'universalité de la langue française* er titlen på Rivarols besvarelse af den prisopgave, som i 1784 blev udskrevet af Berlin-Akademiet. Spørgsmålet bestod i at redegøre for, ikke om det franske sprog var universelt, men om årsagerne hertil. Rivarol hævder blandt andet, at « *Ce qui n'est pas clair n'est pas français ; ce qui n'est pas clair est encore anglais, italien, grec ou latin.* ». Antoine de Rivarol, "De l'universalité de la langue française" (Casanova, 1999 : 106).

raturer, der blev skrevet i de store europæiske lande, hvor dette sammenfald var en realitet, fremstod som de mest legitime. Litteraturen fremhævedes som det sted, hvor nationens ånd og særpræg udkrystalliserede sig i nationens sprog, og det gjorde det vanskeligt at argumentere for eksistensen af fransksprogede nationallitteraturer uden for Frankrig. Ved at fremstille den nationale ramme og den (forestillede) fælles historie som stærkere end den sproglige identitet, hævdede litteraturhistorikere fra flersprogede lande som Schweiz eller Belgien ganske vist, at én nationallitteratur godt kunne skrives på flere sprog. Langt størstedelen af alle det 19. og 20. århundredes litteraturhistoriske fremstillinger af fransksprogede litteraturer uden for Frankrig er dog baseret på genre-, periodiserings- og vurderingskriterier, der tager udgangspunkt i den franske litteratur. Man kan på den baggrund konstatere, at nationalstaten længe har afgrænset, ikke blot hvad vi taler om, men også *hvordan* vi taler om det, vi taler om (Jeppesen og Sørensen 2002 : 16). I så henseende har talen om fransk(sproget) litteratur længe hvilet på den universalisme-tænkning, der på en og samme tid gjorde det franske sprog til det genuine udtryk for nationen og det mest egnede til at udtrykke universelle idealer.

Sprogets angiveligt universalistiske egenskaber blev anset for stærke nok til at ophæve alle andre forankringer, indlemme dets brugere i et fælles mentalt univers og på den måde gøre det muligt for franskskrivende – frankografe? – forfattere af anden nationalitet end fransk at udviske deres illegitime herkomst og blive anerkendt som en del af den franske litteratur! En sådan anerkendelse forudsætter naturligvis en vilje til assimilering og forklarer i vidt omfang de frankofone forfatters stærkt ambivalente forhold til Frankrig, der kan beskrives som en stadig pendulbevægelse mellem en *assimileringsstrategi*, hvor forfatteren betingelsesløst underkaster sig de franske sproglige og litterære normer, og en *differentieringsstrategi*, som indebærer en mobilisering af tematiske og sproglige elementer, der set fra Paris tager sig "eksotiske" ud.

Den fransksprogede forfatters dilemma kan resumeres som et valg mellem at være universel eller regional, inden for eller uden for centrum. Et illustrativt eksempel på denne hierarkiske struktur findes i de betegnelser, som i tidens løb er blevet brugt, ikke kun af franske, men også af

europæiske, nordamerikanske, caribiske og afrikanske litteraturhistorikere til at beskrive de fransksprogede litteraturer uden for Frankrig: *littératures connexes, périphériques, exotiques, secondaires, marginales* eller *mineures*. Disse betegnelser, hvoraf nogle synes topografisk betinget, mens andre ikke er fri for at konnotere æstetiske værdidomme, vidner om, at den hierarkiske og universalistisk funderede betragtningsmåde i vidt opfang er blevet overtaget og inkorporeret af de fransksprogede litterære institutioner uden for Frankrig. Begrebsparret centrum/periferi – som fra nogle sider anses for at være forældet og uden interesse – er derfor stadig højst relevant for at begribe den logik, der er på spil i de frankofone litteraturs historie. Den aktuelle skelnen mellem frankofon og fransk litteratur viser da også med al ønskelig tydelighed, at den fransksprogede litterære verden fortsat hviler på en monocentrisme – symbolsk såvel som materielt (forlæggere, kritikere, osv.) – som er uden sidestykke i de andre store sprogområder. Ideen om litterær frankofoni har altså ikke på nuværende tidspunkt grundlæggende ændret styrkeforholdet mellem centrum og periferierne. Men opkomsten af begrebet har problematiseret forholdet og sat spørgsmålstejn ved centrets normative status og dermed tilført en betydelig dynamik til løsrivelsen fra det nationalfilologiske paradigme. Dette har bidraget til en nytænkning af det teoretiske fundament for tilgangen til de fransksprogede tekster.

Frankofonibegrebet i de litterære studier

En række aktuelle udgivelser om mål og midler i arbejdet med de frankofone litteraturer tyder på, at et nyt genstandsfelt nærmer sig en vis institutionel legitimitet, selv om "frankofone litterære studier" på ingen måde kan prætendere at udgøre en særlig disciplin med egen forskningspraksis og teoretisk kanon (Beniamino 1999, Moura 1999, D'hulst & Moura 2003, Bayreuther Frankophonie Studien). Der hersker fortsat en del begrebsforvirring og definitionsproblemer, især hvor betegnelsen postkoloniale litteraturer optræder som synonym med den litterære frankofoni.⁷ En sådan anvendelse forekommer uhensigtsmæssig af årsager, som her kort skal skitseres.

⁷ For eksempel implicit hos Beniamino (1999) og eksplicit hos Compagnon (1998 : 27).

Selv om begrebet *litterær frankofoni* er opstået i tæt forbindelse med afkoloniseringen, og selv om den postkoloniale teori åbner for væsentlige indsigter i en stor del af de frankofone litteraturer, vil en eksklusiv kobling mellem termerne *de facto* udelukke den europæiske frankofoni fra genstandsfeltet og placere det fransktalende Canada i lidt af en grænsezone.

Belgien og Schweiz har som bekendt aldrig været franske kolonier (Belgien var selv kolonimagt), så på helt afgørende punkter afviger disse to litteraturer fra et par af de vigtigste parametre, der definerer de postkoloniale litteraturer: den franske dominans er i disse lande af kulturel – symbolsk⁸ – og ikke af politisk art, hvorfor ideen om en vis imperialismekritik ikke umiddelbart kan antages at være pertinent for disse litteraturer⁹; sprogligt er fransk her såvel modersmål som litteratursprog og således ikke hos den enkelte sprogbruger i reel konflikt med et andet sprog. Endelig kan det fra en litteraturhistorisk synsvinkel anføres, at en fransksproget litteratur er konstitueret som relativt autonom sfære i Belgien og Schweiz allerede i slutningen af det 19. eller starten af 20. århundrede til forskel fra de postkoloniale litteraturer, som først virkelig dukker frem efter uafhængighedsbølgen.

Jean-Marc Moura, der som en af de første har forsøgt at introducere den postkoloniale teori i Frankrig, har givet en meget operationel definition af teoriens rækkevidde i de frankofone studier ved dels at præcisere de primære metodologiske målsætninger, dels afgrænse genstandsområdet :

[La théorie postcoloniale] s'attache en réalité à l'enracinement socioculturel de la création littéraire. Par là, elle permet de penser la diversité littéraire émergente en déduisant des conditions linguistiques, politiques, culturelles des sociétés post-coloniales, certains principes méthodologiques (Moura, 2001 : 166).

⁸ Hvilket ikke betyder, at den symbolske dominans, som naturligvis kan antage mange varianter, ikke har meget reelle effekter.

⁹ Jacqueline Bardolph har henledt opmærksomheden på, at den postkoloniale teoris bestræbelser på at afdække en kritik af spændingsforholdet koloni/Europa og forekommer derfor umiddelbart baseret på en opfattelse af de postkoloniale samfund som meget homogene. Tilbage står derfor spørgsmålet om, hvorvidt teorien også interesserer sig for – og kan (og vil) redegøre for – tekster der formulerer kritik på baggrund af andre konflikter, for eksempel sociale eller politiske modsætninger mellem klasser, køn, religioner, etnier el. lign., som ikke nødvendigvis er en udløber af kolonierfaringen.

I Mouras optik sigter studiet af de postkoloniale litteraturer mod at aflede metodologiske principper fra analysen af en diskursiv praksis, der yder modstand mod alle former for kolonisering. Hans definition af genstandsområdet forekommer imidlertid problematisk, idet han hævder, at den fransksprogede postkoloniale litteratur er et korpus, som udgøres af to underområder, hvoraf det ene er *une littérature écrite principalement par les descendants des colons européens [...] n'ayant pas subi l'expérience de la colonisation: le Canada francophone* (Moura, 2001: 165)¹⁰. Fra et overordnet synspunkt kan det umiddelbart godt synes, at der er mange postkoloniale problemstillinger involveret i litteraturen fra Québec, hvor fransk dog aldrig hverken sprogligt eller politisk har været ensbetydende med uantastet kolonial overmagt. Derfor synes Mouras standpunkt, som er illustrativt for feltets definitionsvanskeligheder, også at svækkes af den (engelsksprogede) canadiske forsker Linda Hutcheons stringente argumentation for, at det postkoloniale begreb i litterær henseende altid må opfattes ikke bare epokalt, men også som et uomgængeligt traumatisk vilkår:

In other words, to play upon the Latin root of the word, for literary history the postcolonial is always the *propter*-colonial: it is "after" (*post*) but also "because of" (*propter*) the colonial. Given the defining nature of the historical fact of empire, literary historical definitions of the postcolonial should not be extended to include all kinds of marginality [...]. To read literary historically in specifically postcolonial terms would mean to look at a nation's literature from the particular point of view of this traumatic imperial legacy; [...] To call a literature and its history postcolonial (as opposed to Pakistani or Kenyan, or even emergent) is precisely to state one's intent to study the political, historical, and aesthetic impact of empire (Hutcheon, 2002 : 18-19).

Med den samme grundlæggende fordring på kontekstualisering af den litterære problematik, findes der ganske mange metodologiske berøringspunkter mellem den postkoloniale teori og den sociologiske litteraturhistorie. Der ligger dog en væsentlig forskel i deres udgangspunkt, som den sociologiske litteraturhistorie definerer med afsæt i forhold af litterær art,

¹⁰ Det andet underområde udgøres ifølge Moura af « *les pays créolophones (Antilles, Haïti, la Guyane, l'île Maurice, La Réunion, les Seychelles), les pays où le français est langue de communication (Afrique noire francophone, Madagascar, Maghreb, Liban), les régions de survivances francophones (Proche-Orient, Indochine...) »*.

hvorimod den postkoloniale tilgang definerer genstandsområdet ud fra et historisk-politisk vilkår. Det gør ikke den ene tilgang mere anvendelig end den anden; det skaber forskellige muligheder og begrænsninger for de læsninger, der praktiseres i de givne rammer.

Den litteratursociologiske litteraturhistorie tager sit udgangspunkt i en konstatering af, at der trods irreduktible politiske, historiske og sproglige forskelligheder findes ét fælles grundvilkår for de litteraturer, der skrives på fransk uden for Frankrig; det er den symbolske dominans, der er forbundet med den franske litteraturs status, og som de alle er – eller måske for Québecks vedkommende har været – konfronteret med.

Man kan på dette grundlag hævde eksistensen af et *frankofont litterært system* (Halen 2001), hvor de forskellige undersystemer indgår i en sammenlignelig relation til Frankrig, men aldrig er i direkte relation og konkurrence med hinanden.¹¹ Således anskuet implicerer frankofonibegrebet altså en bestemt opfattelse af relationerne mellem Frankrig på den ene side og på den anden de øvrige fransksprogede litteraturer, der konstruerer og definerer sig selv gennem disse relationer. Det frankofone litterære system kiles hermed ind som et medierende niveau mellem den politiske virkelighed og den litterære tekst.

Det kan indvendes, at en sådan betragtningsmåde, der insisterer på den litterære praksis' institutionelle fundament, hensynsløst fremstiller det litterære værk som et rent produkt og dermed frakender litteraturen al æstetisk interesse. For er det overhovedet relevant at inddrage forhold som det litterære værks "produktionsbetingelser" i arbejdet med de litterære tekster? Det er ingenlunde hensigten at argumentere for at reducere studiet af litteratur til en undersøgelse af strikt sociologiske forhold, men at vise, hvordan det bliver muligt at forbinde en given udsigelsessituation – det vil sige det *kryds-felt* af historiske forhold, en sociopolitisk sfære og en litterær dynamik

¹¹ Og derfor kan man ikke dækkende bruge Pierre Bourdieus feltbegreb for en sådan *global* betragtningsmåde (Bourdieu, 1992). Derimod kan de nationale undersystemer isoleret betragtes som litterære felter i bourdieusk forstand, dvs. at de eksisterer gennem de relationer, der etableres mellem rivaliserende litterære poler. Ideen om et frankofont litterært system er i øvrigt ikke helt ny, men findes f.eks. hos Daniel-Henri Pageaux (1994). Det er dog først de senere år, der er kommet mere argumenterede bud på et sådant systems struktur og funktionsmåde.

værket bliver til under – med specifikt litterære elementer. Med denne ambition om (ideelt set) at afdække sammenhænge mellem eksterne og interne komponenter bliver litteraturhistorien også til værkanalyse.

Men også værkanalysen kræver, at der etableres en indledende skelnen. Her mellem en tilgang, der baserer sig på litteratursociologiske observationer og på den anden side mere litteraturkritiske overvejelser. Hvor det første undersøgelsesområde interesserer sig for et muligt virkningsforhold mellem tekst og tilblivelsesbetingelser, implicerer det andet et vurderende aspekt, som – sammenholdt med de historiske betingelser, frankofonien udgår fra – kan gøre det svært at tænke sig ud over det frankofone litterære systems monocentriske struktur. For selv om der løbende formuleres en moddiskurs til den centralistiske overmagt, fungerer systemet fortsat overvejende ud fra forestillingen om fransk sprog, litteratur og identitet som den centrale norm, alle undersystemerne hver især kan defineres i forhold til.

Receptionsæstetiske analyser har vist, at netop forskelligheden ofte sættes i centrum af den franske litteraturkritik, når den beskæftiger sig med fransksprogede litteraturer. Hermed bringes disse litteraturer uvægerlig i en situation, hvor de først og fremmest opfatter sig selv og hinanden i kategorier, der defineres – positivt eller negativt – i forhold til den franske. Der foreligger derfor en reel risiko for, at disse forskelle læses som essentielle størrelser, og at læserne fastlåser de frankofone litteraturer i en form for marginalitet ud fra en forventning om, at de – tematisk, sprogligt eller i de narrative strukturer – indskriver noget fremmed, noget *andet*. Kategorier som forskellighed, særpræg, afvigelser, brud og uregelmæssigheder bliver da selve de frankofone litteraturers eksistensberettigelse (Piret 2001 : 83-95).

Dette er kommet til udtryk et utal af gange i de forskellige litteraturer, hvoraf nogle af de seneste eksempler er *belgitude*-bevægelsen fra 1970'erne og *créolité*-debatten fra sidst i 1980'erne, der begge dels definerer en særegen kulturel identitet i relation – mest typisk opposition – til den franske, dels tegnes af forfattere, der udgives i Frankrig (belgiske Pierre Mertens og martinikanerne Raphaël Confiant og Patrick Chamoiseau). En tekstanalyse, der inddrager kontekstuelle faktorer, vil herefter i hvert fald delvist

kunne belyse, hvorfor identitetsspørgsmålet formuleres i overraskende ensartede vendinger i disse bevægelser, der hverken historisk, politisk eller kulturelt rummer mange fælles træk.

I bestræbelserne på at finde en mulig overordnet metodisk ramme for arbejdet med de frankofone litteraturer kan den sociologiske litteraturhistoriografi anses for en første væsentlig – men selvfølgelig ikke udtømmende – tilgang og en understregning af, at det først og fremmest (sandsynligvis udelukkende) er på dette relationelle plan, de frankofone litteraturer er sammenlignelige i al deres forskellighed. Modsætningsforholdet Frankrig vs et litterært frankofont system ses så som en *objektiverbar* faktor, der skaber forskellige former for homologi blandt de nationale underfelter. Man kan da – med et udtryk hentet hos Pascale Casanova – betragte eksempelvis *belgitude*- og *créolité*-bevægelsen som ”funktionelle ækvivalenter”, hvorved forstås, at de i de enkelte landes litterære udvikling udfylder en sammenlignelig rolle¹².

En sådan synsmåde har to indlysende fordele, idet den dels anskueliggør den litterære frankofonis potentiale som genstand for en komparativ tilgang, der på ingen måde skal udelukke den franske, hvis rolle blot ikke må opfattes som værdineutralt parameter, men som et uomgængeligt omdrejningspunkt, der griber helt ind i de enkelte frankofone litteraturers skabelsesbetingelser og udgivelsesstrategier; dels viser den, at de frankofone litteraturer i eminent grad kalder på læsninger, der kombinerer eksterne og interne tilgange til det litterære værk, dvs. som privilegerer samspillet mellem en nærmere defineret kontekst og specifikt litterære valg.

Den fransksprogede litteratur fra Belgien, der længe har befundet sig i en slags metodisk vakuum mellem svindende nationalfilologi og gryende post-

¹² Pascale Casanova (1999) har forsøgt at formulere grundlaget både for en sådan komparativ litteraturhistorie og for en ny fortolkningsmetode, der tager højde for de enkelte værkers ulige produktionsbetingelser forstået som såvel litterære som politiske ”undertrykkelses”-mekanismer. Om perspektivet i hendes fremstilling vitterligt kan udstrækkes til at gælde for den samlede verdenslitteratur, må stå hen i det uvisse, men der er meget at hente for en *frankofon* litteraturhistorie, idet den betydning, der tillægges Paris på verdensplan, ubestrideligt er rammende for det, der her er defineret som det frankofone litterære system.

kolonial teori, kan som konkret eksempel illustrere mange af de problemer, der her er skitseret.

Belgien – historie og litteratur

Siden statsdannelsen i 1830 har Belgien som bekendt ændret sig fra en fransksproget enhedsstat til en flersproget føderal stat, hvor to store sprog-samfund – nederlandsktalende flamlændere og fransksprogede¹³ – står stejlt over for hinanden, mens et lille tysksproget mindretal ser til fra sidelinjen. Det er ikke uden grund, at dette lille vesteuropæiske land ofte beskrives som en slags laboratorium, hvor man i koncentreret form kan iagttage mange af de problemstillinger, der aktuelt fokuseres på i de humanistiske studier: flersprogethed, kulturmøde, nationsdannelse, identitetsskabelse ...

Hvis man tidsfæster Belgiens fransksprogede litteratur til at starte med statsdannelsen i 1830, dækker den end ikke to århundreder. Ikke desto mindre er der skrevet et imponerende antal belgiske litteraturhistorier, snart om *la littérature française de Belgique*, snart om *la littérature belge de langue française*, og der er mere end en sproglig nuance til forskel. I det første tilfælde opfattes sproget som bærer af en universalitet, der ingen landegrænser kender, mens den anden mulighed implicerer en idé om en national essens.

Litteraturhistorisk kan man iagttage, at den ovenfor nævnte modsætning mellem assimilering og differentiering i forhold til den franske litteratur i Belgien veksler i takt med det indenrigspolitiske klima. Fra 1830-1920 dominerer en nationalistisk ideologi såvel politisk som litterært. Romantik-kens idé om en slags national essens munder ud i teorien om *l'âme belge*, den belgiske sjæl, der af historikere og fremtrædende kulturpersonligheder fremstilles som en sammensmeltning af germanske og romanske elementer. Sprogkonflikten reduceres til et lyrisk udsagn om, at landet har én sjæl og

¹³ En vis terminologiforvirring præger fremstillingerne af, hvilke sprog der tales af hvem i Belgien. Flandern og Wallonien er betegnelser for geografiske og administrative enheder, men sprogligt er såvel flamsk som wallonsk betegnelse for dialekter. Nederlandsk er Flanderns officielle sprog, mens der tales fransk i Wallonien. Bruxelles-regionen er som den eneste officielt tosproget, men i realiteten næsten 90% fransktalende.

to lyrer til at besynge den med,¹⁴ og som oftest beskrives den belgiske sjæl som en harmonisk syntese af flamsk forestillingsverden og det franske sprog¹⁵.

I løbet af det 20. århundredes første årtier har det ganske Europa faktisk anerkendt eksistensen af en særlig belgisk (national)litteratur, men indadtil er det nationale i stadig mere åben konflikt med regionale interesser.

Litteraturhistorikerne er enige om, at assimileringstrategien langsomt fortrænger de nationale impulser og dominerer den litterære institution helt frem til 1960'erne.¹⁶ Denne a-nationale holdning, der fører frem til *belgitude*-perioden, har fået sit mest koncentrerede udtryk i det såkaldte *Mandagsmanifest* fra 1937, hvor det slås fast, at det sproglige fællesskab med Frankrig er stærkere end små geografiske og politiske forskelle:

Non seulement la communauté de la langue crée entre notre littérature française et celle des Français un rapport de ressemblance bien plus important que les dissemblances nées de la géographie physique et politique. Mais les hasards de l'histoire, le voisinage, les relations spirituelles, le caractère éminemment universel et attractif de la culture française ont réduit au minimum, entre les littératures des deux pays, les nuances de sensibilité (*Manifeste* 1937 : 16).

Efter den gloriøse periode, hvor den belgiske litteratur konstituerede sig som national, er altså fulgt et halvt århundrede, hvor det litterære felt domineres af negeringer af det nationale. I 1970'erne svinger det litterære pendul tilbage mod en litterær distinktionslogik og siden en gennemgribende omskrivning af den belgiske litteraturhistorie.

¹⁴ Edmond Picard, "L'âme belge", *Revue Encyclopédique Larousse*, no. 203, 1897 (Gross et Thomas, 1989).

¹⁵ En lang række forfattere, der er opvokset i det fransktalende flamske borgerskab som Georges Eekhoud (1854-1927), Georges Rodenbach (1855-1898), Emile Verhaeren (1855-1916) eller Maurice Maeterlinck (1862-1949), har givet næring til denne idé, fordi de uden sproglige komplekser skrev belgiske referencer ind i deres værker. Den parisiske kritik lod sig villigt forføre af disse tekster, der forekom eksotiske, præget af en særlig nordiskhed, en "barok" tone og en vis tendens til mysticisme; elementer, der, krydret med henvisninger til de flamske malere, hurtigt bliver stereotyper i den franske receptionsæstetiske diskurs.

¹⁶ Det skal understreges, at de to strategier sameksisterer gennem hele litteraturhistorien, men at der i denne fremstilling lægges vægt på, hvilken af dem der dominerer den litterære institution.

Belgitude

Det ny kapitel i den litteraturhistoriske udvikling kan ses som et sammenfald af flere såvel eksterne som interne omstændigheder af helt forskellig karakter.

I løbet af 1970'erne begynder den franske litteratur at miste lidt af den aura, efterkrigstidens skiftende litterære og teoretiske strømninger havde omgivet den med. Eksistentialismen, feminismen og le nouveau roman har udspillet deres rolle, og selv om den strukturalistiske bølge stadig giver dønninger, fremstår den franske hovedstad ikke længere som det uantastede centrum for al fornyelse. Desuden har afkoloniseringen sat fokus på en række fransksprogede tekster, der med introduktionen af nye temaer, referencer og i mange tilfælde spændende litterære kombinationer af traditionelle europæiske former og mundtlige fortælletraditioner åbner døren til hidtil ukendte universer. Samtidig – på et noget andet plan, men med klar indflydelse på den litteraturhistoriske debat – underkastes nationstænkningen en kritisk analyse, hvorefter nationalstaten mindre og mindre fremstår som en uproblematisk størrelse, men mere og mere som en moderne konstruktion.

Indadtil sker der med føderaliseringen af den belgiske stat nogle gennemgribende sociopolitiske forandringer, som tvinger de fransktalende belgiere til at reflektere over de bestanddele, der udgør deres nationale og kulturelle selvforståelse. Mange fransktalende giver udtryk for, at de mister et halvt land – Flandern – og dermed en stor del af deres kulturelle forestillingsverden.

Reduktionen af den belgiske enhedsstat til en næsten tom ramme og dermed til en ugyldig reference sætter litteraturen fri af den nationalistiske dagsorden, der havde præget den hidtidige debat. Med udgangspunkt i navnlig Pierre Bourdieus refleksioner hævder en ny generation af belgiske intellektuelle nu, at det sagtens kan lade sig gøre at tale om en belgisk litteratur uden at forfalde til ørkesløs argumentation for eller imod eksistensen af noget *essentielt* belgisk. Hvis man ved "fransksproget belgisk litteratur" forstår hele det spændingsfelt, som den litterære praksis udfolder sig i, kan

man forholdsvis uproblematisk lokalisere en litteratur i Belgien! Talen om belgisk litteratur implicerer altså ikke længere et postulat om et korpus, der kendetegnes ved en identificerbar national essens, men blot, at man taler om værker skrevet i en sammenhæng, der henter sin logik fra indlejringen i et belgisk samfund. Det er på denne baggrund, man kan forstå *belgitude*-bevægelsen, der lanceres i et tillæg til det franske litterære tidsskrift *Les Nouvelles littéraires* i 1976.

Tillægget, hvor *belgitude*-begrebet introduceres, bærer titlen *Et andet Belgien* og giver ordet til yngre forfattere og kunstnere. I udgangspunktet er der et par vage overvejelser af muligheden for at formulere et tilhørsforhold til et postnationalt "trans-belgisk" samfund, der ligger over de regionale inddelinger (Javeau 1976 : 15), men lynhurtigt overtages begrebet af de fransksprogede kulturmiljøer i almindelighed og af det litterære i særdeleshed. I centrum af *belgitude*-problematikken placeres nemlig ikke kun forholdet til et sønderrevet Belgien, men også forholdet til Frankrig som kulturel overmagt.

Bevægelsen rummer en både litterær og samfundsorienteret dimension, der gør den egnet til såvel ekstern som intern brug. Eksternt retter den sig mod den parisiske litterære institution i et forsøg på at formulere andre præmisser for det belgiske særpræg end de hidtil gældende, der i den givne politiske kontekst opfattes som alt for flamskorienterede. Internt er *belgitude* en gruppe yngre forfatters positionering på det litterære felt med et projekt, der dels handler om at forny det litterære formsprog, dels handler om at bruge litteraturen i forsøget på at forstå og acceptere en ny sociopolitisk situation. Der søges ikke frem mod en kulturel identitet, der skal deles med flamlænderne, men mod en konstruktion, der kan udfylde det tomrum, føderaliseringen har efterladt i de fransktalende belgieres kulturelle selvforståelse.

I sin indledende artikel fremsætter tillæggets ansvarshavende, forfatteren Pierre Mertens (1939), en reel krigserklæring mod det belgiske litterære *establishment* : "Cette Belgique-là qui est connue d'avance et qui est à la portée de la main, nous ne nous y attardons pas. Car le souhait qui nous anime est de voir chaque jour un peu plus reculer ses frontières" (Mertens 1976a : 13). *Belgitude* kan her læses som et middel i en intern litterær fejde,

der hviler på divergerende opfattelser af litteraturens form og funktion. Det assimilerings-parate *establishment* skrev og promoverede en litteratur der formelt var yderst konventionel, og som på det referentielle plan holdt sig på solid afstand af den sociale og (især) nationale virkelighed, hvorimod Pierre Mertens, der hurtigt fremstår som den betydeligste repræsentant for *belgitude*-bevægelsen, forsvarer den absolut modsatte litteraturopfattelse, idet han forsøger at forene en kritik af de traditionelle repræsentationsformer med en opfattelse af forfatteren, der ligger tæt på den franske definition af den intellektuelle.

Mertens ser forfatteren som kritiker af det samfund, han er en del af og holder ham samtidig ansvarlig for, at der bliver udvekslet billeder af det fælles liv. Litteraturen bliver derfor en vigtig brik i spillet om at finde, genfinde eller opfinde en fælles referenceramme for de fransktalende belgiere. *Belgitude*-tilhængerne hævder nemlig, at assimilierungsstrategiens systematiske undertrykkelse af belgisk relaterede temaer har haft vidtrækkende konsekvenser for konstruktionen af den sokkel, de fransktalende belgieres selvforståelse kunne hvile på. Nu handler det om at acceptere det hjemlige, at gøre op med angsten for, at belgisk stof er provinsielt eller uværdigt til at optræde i fiktionens form, kort sagt at acceptere sin *belgitude*.

Med *belgitude*-begrebet, der selvfølgelig er inspireret af *négritude*-begrebet – lanceret af martinikaneren Aimé Césaire sidst i 1930'erne og særlig udnyttet af Senghor i bestræbelserne på at valorisere *l'âme noire* – foreligger altså nu en ny mulighed for at formulere et belgisk særpræg. Det kan virke provokerende, at et lille vestligt land overtager et udtryk, der konnoterer ikke bare symbolsk dominans, men også politisk undertrykkelse, og *belgitude* problematiserer da også overvejende de symbolske relationer, der ovenfor er defineret som fælles for alle de frankofone litteraturer. Den turbulente indenrigspolitiske situation i Belgien gør det imidlertid muligt at tillempe begreber og problemstillinger fra de nye postkoloniale litteraturer, som nu er genstand for nysgerrig interesse i Frankrig. På den måde bliver det belgiske tilhørsforhold fortsat behæftet med en vis eksotisme set fra Paris – også selv om det nu drejer sig om *et andet Belgien* end tidligere. Den flamske reference, som bevisligt har inspireret den franske kritiske diskurs

siden slutningen af 1800-tallet,¹⁷ er svær at inddrage i identitetskonstruktionen i den givne politiske situation!

Den belgiske historie – hvor konstrueret den end måtte være – har aldrig rigtigt passet ind i den traditionelle europæiske nationsfremstillings kontinuitets- og homogenitetskategorier og bliver med begrebet *déshistoire* hurtigt et ledende tema. Mange af *belgitude*-debattens centrale tekster – såvel essays og debatindlæg som fiktionstekster – definerer den fransksprogede belgier som historieløs, en hvid neger, en rodløs i permanent eksil. Særligt variationerne over eksiltemaet kan illustrere den stadige sammenvævning af en sociopolitisk, specifik belgisk, problematik (føderaliseringen har frtaget de fransktalende et halvt land!) og en litterær mere global frankofoni-problematik (forfatteren i det ikke-franske litterære felt er marginaliseret i forhold til Frankrig):

« *Tout écrivain est Juif* » dit quelque part Edmond Jabès. Tout écrivain est nègre. Tout écrivain est marqué du signe qui l'isole au milieu des siens (sont-ils les siens ?) qui le fait errer dans la diaspora, vivre dans le ghetto. [...] Il ne restera plus [au poète belge] qu'à vivre son double exil : provincial au regard des Parisiens – provincial quoi qu'il fasse – étranger au milieu des Belges en place. Exilé chez lui, exilé ailleurs. Marginal partout (Wouters 1976 : 18).

No man's land ou cul du monde ? Absurdie ou mini-Cacanie ? Tant d'entre nous se sentent dispensés de partir pour trouver l'exil : ne l'ont-ils pas découvert d'emblée ici et maintenant ? Quel voyage pourrait encore accroître leur déracinement ? (Mertens 1976b : 14).

Hvor det første citat forholdsvis klart beskriver en litterær problematik, men med hyppig brug af politisk ladede ord som *diaspora*, *ghetto* og det tilbagevendende *eksil*, spiller det andet mere på eksilets dobbelte betydning ved at knytte an til de fransktalende belgieres erkendelse af, at den politiske udvikling har gjort historien om den belgiske nations oprindelse til et utroværdigt konstrukt og marginaliseret dem inden for statens rammer. Deres reaktion er at foretage en manøvre, der i lighed med *négritude*-bevægelsen konverterer negative værdier til positive; vist er den belgiske historie kort

¹⁷ Jf. Paul Dirkxs undersøgelse af stereotyper og diskursive strategier i tre franske litterære tidsskrifters omtale af fransksproget belgisk litteratur (Dirkx, 1996).

og kaotisk og blottet for virkelige oprindelsesmyter, men netop derfor er den ikke tyngende og forpligtende som den franske. Dette vilkår fremhæves som en unik chance for at gøre op med gammeldags nationalismetænkning og åbne sig mod verdens mangfoldighed både som mennesker og som kunstnere:

Quand donc saurons-nous vivre comme un privilège notre bâtarde, notre statut de fils de personne ? (...) Quand donc découvrirons-nous le bonheur de ne devoir de comptes à aucune culture et celui d'être situés au point d'intersection de toutes les influences ? (...) Il nous faudrait tenter d'être Belges. Marginaux peut-être, minoritaires certainement, exilés à coup sûr et sur place, nous marquerions pourtant notre territoire comme fait l'animal traqué mais aussi le chasseur qui le traque (Mertens 1976b : 14).

Belgitude-projektet skal ifølge Mertens karakteriseres af en særlig form for dialektik mellem det lokale og det universelle, hvorfor der lægges tydelig afstand til enhver form for traditionel national diskurs: "Et on aimerait penser que la meilleure façon, la seule chance d'être universel, ce serait d'assumer son indigénisme" (Mertens 1976b : 14). Dette antyder, at det at være belgisk forfatter ikke længere betyder, at man for enhver pris skal skrive belgisk (differentiere sig) – men at det omvendt heller ikke betyder, at man skal forsøge at skjule sin herkomst (assimilere sig), selv om den ikke kan give en fuld, men kun en halv identitet.

Identitetsproblematikken er noget, der optager de fransktalende belgiere voldsomt i 1970'erne og det meste af det følgende årti; mange litterære tekster tager fat i en eller anden form for identitetsproblematik, og selv om de ikke alle er af blivende værdi, er der flere, som ser ud til at blive stående som vellykkede værker, hvor refleksioner over samfundets og det skabende individs identitet forenes med et personligt og originalt udtryk. Et litterært eksempel herpå er Jean Munos *Histoire exécration d'un héros brabançon* fra 1986.

Romanen, der er en semifiktiv selvbiografi – en *autofiction* – og umådelig morsom, indledes med en prolog, hvor jeg-fortælleren Papin sidder og ser det franske litteraturmagasin *Apostrophes* i fjernsynet. Værten har inviteret forfattere fra forskellige franske regioner i studiet for at berette om deres rødder, og glædestrålende genkalder de sig barndommens idylliske univers i

Bourgogne, Provence, Savoie eller Ardèche ... Men forfatteren fra Alsace sidder fortabt og splittet tilbage og må forklare, at historien har leget kispus med hans rødder ... Denne indledende rundtur i den franske identitet tjener særligt til at modstille to slags identitet: en hel og fuld identitet hos (de fleste af) franskmændene og så en tvivlsom vanskelig definerbar identitet, som den fransksprogede belgiske fortæller genkender sig selv i.

"*Qui es-tu ? Qui es-tu ? Qui es-tu ?*" (Muno 1986 : 16) udfordres fortælleren af en fugl, der har slået lejr i hans dagligstue. Og umuligheden af at formulere et klart svar på dette spørgsmål hensætter ham i en tilstand af dyb melankoli grænsende til angst. Med denne eksistentielle tvivl, som altså motiveres med en udsendelse om fransk litteratur, åbnes for et tilbageblik på en livslang identitetssøgen – social, national og kulturel – der kulminerer i 1980'ernes splittede Belgien.

Fortællerens familie har svært ved at opfatte sig som enten flamlændere, wallonere eller hovedstadsbeboere – *Bruxellois*; politisk er familien hverken til højre eller til venstre; religiøst set er de hverken troende eller ateister. Alt i alt er deres identitet sammensat af en forfærdelig masse benægtelser, og denne tematik om den kollektive identitet, der kun lader sig definere negativt, er hele tiden underliggende i romanen, hvad enten det drejer sig om nationaliteten, det noget fantasmatisk forhold til det franske sprog eller opfattelsen af en nationallitteratur.

Familiens identitet synes primært at være forbundet med deres sociale funktion som lærere og forfattere. Fortællerens forældre definerer sig selv som intellektuelle og lader Papin forstå, at de som intellektuelle har visse pligter, hvoraf én af de fremmeste er at hæge om det franske sprog, der har noget nær kultstatus i den lille familie. I mangel af en nationalitet, man kan være bekendt – den belgiske identitet afvises med et "*Petit pays, petites gens*" (ibid. : 70) – er det franske sprog udset til at spille en form for kompensatorisk rolle, idet sproget kommer til at udgøre en redningsplanke for den altid prekære identitet. "*Ma langue c'est ma patrie*" (ibid. : 191), forkynder faderen og gør sig dermed til talsmand for den i miljøet af undervisere og forfattere udbredte assimilerende holdning. Med sproget som middel kan den franske identitet udviske den middelmådige belgiske:

Car il [le père] était formel là-dessus; parmi toutes les négations qui nous définissaient, une affirmation au moins s'imposait avec force: notre patrie, c'était notre belle langue (ibid. : 75).

Papin opdrages altså i en slags kult omkring det franske sprog. Forældrene har under titlerne *Dites – ne dites pas* og *La simple et complète* forfattet et par normative værker om det franske sprog. Disse værkers konsekvenser for den enkeltes udtryksmåde demonstreres ved at Papin, som ufrivilligt har udgjort en væsentlig del af studieobjektet for disse bøger, er blevet meget varsom med at udtrykke sig spontant. Hver eneste af hans fejl er blevet noteret og indlemmet i samlingen af det, man ikke skal sige, hvis man vil undgå at franskmændene opdager, man ikke er fuldstændig fransk. Det er selvfølgelig den puristiske norm, den ekstremt kontrollerede brug af sproget over for den frie variant, der hudflettes her.

Det er denne overdrevne respekt for alt, hvad der fransk, der fremkalder en af de yderst sjældne manifestationer af selvstændighed, som Papin drister sig til i sin barndom. Første gang, han får lov til at realisere sin drøm og ledsage forældrene til Paris, bliver han så tirret af faderens lattervækkende forsøg på at agere og tale mere parisisk end pariserne selv, at han reagerer med et par såkaldte belgicisme, altså specifikt belgiske udtryk. Siden undrer han sig:

Au fait, oui, qu'est-ce qui m'avait pris ? Je me le demande encore. Le désir de faire l'étranger, sans doute, l'importe de loin. Un zeste de provocation peut-être ? Devant Monsieur qui parisianisait, poisson dans l'eau, soudain le désir de me singulariser. Au fond, c'est marrant, mais je revendiquais ma 'belgitude' quarante ans avant la lettre. (...) Et du même coup, je découvrais ceci : les Français nous aiment dépaysés dépaysant, légèrement exotiques, nés au revers du glorieux nénuphar (ibid. : 74).

Så tidligt erfarer Papin, at pariserne imødekommenhed er direkte proportional med graden af eksotisme hos den udefrakommende. Der er ikke på dette sted i bogen tale om en egentlig litterær problematik, men det er svært ikke at læse citatet som en illustration af den inkorporering af de parisiske litterære instansers overlegne blik, som mange frankofone forfattere har forsøgt at frigøre sig fra i det 20. århundredes sidste årtier.

Som i de første *belgitude*-tekster genfinder vi i Munos roman den tætte forbindelse mellem overvejelserne over den kollektive identitet og en litterær problematik. Og som i den metalitterære diskurs ser vi i romanen, at identiteten så at sige aldrig tænkes uden at inddrage forholdet til Frankrig; det er næppe tilfældigt, at *belgitude*-tillægget udkommer i et fransk tidsskrift, at Jean Munos splittede helt i indledningen funderer over sin identitet foran en udsendelse om fransk litteratur, og at det rum, der formuleres et tilhørsforhold til – såvel geografisk, historisk, politisk som litterært –, systematisk konstitueres relationelt med Frankrig som modbillede: stort historieskabende land vs lille land skabt af historiske tilfældigheder; konsolideret nation indskrevet i kontinuiteten vs kollapsede nation markeret af stadige brud; stærk identitet vs negativ identitet; prestigøjs litterær arv vs litterær tradition under stadig rekonstruktion. Derfor rejser disse tekster nogle helt principielle metodiske spørgsmål, fordi vi tvinges til spørge, *hvis* identitet, der egentlig problematiseres og repræsenteres i denne bevægelse. Er det muligt for en fransksproget forfatter at adskille sin refleksion over begreber som kollektiv (national eller regional) identitet fra sine overvejelser over den litterære identitet?

Svaret vil i vidt omfang afhænge af, hvilken måde forholdet mellem litteratur og samfund tænkes på, om man opfatter den litterære diskurs som enhver anden samfundsdiskurs, den litterære aktør som enhver anden social aktør. Pierre Bourdieus feltteori, der ligger til grund for megen sociologisk inspireret litteraturhistoriografi, beskriver det litterære felt som en relativt autonom sfære, der får sin dynamik fra interessekonflikterne mellem de implicerede parter. Disse konflikter følger en specifikt litterær logik, idet de udkæmpes med litterære midler og motiveres af alles kamp for at opnå litterær anerkendelse og bestemme, hvad der er legitim litteratur. Ud fra en sådan synsvinkel fungerer det litterære felt som en slags medierende rum mellem den litterære *tekst* og den sociopolitiske *kontekst* (Bourdieu 1992 : 322 ; Sestoft 1995 : 113-114), hvilket indebærer, at en litterær stillingtagen til politiske eller sociale problemstillinger ikke kan have politiske eller sociale forhold som bærende princip. Det litterære felt anses således på ingen måde for at være lukket for udefrakommende påvirkninger, men eksterne faktorer vil altid have undergået en

restrukturering ud fra de kræfter og regler, der virker i feltet. Derfor indebærer anvendelsen af det litterære felt som medierende begreb også en accept af ideen om, at feltets diskurser – litterære som metalitterære – følger en egen logik og indskrives i en anden historie end de øvrige sociale diskurser.

Det forekommer mig, at der er belæg for at påstå, at de her citerede belgiske forfattere alle tænker den nye "kollektive identitet" gennem deres relationer til de belgiske og navnlig franske litterære instanser, der generelt afviser ideen om en specifik belgisk litteratur. Forfatterne synes således ikke i stand til at formulere et bud på den "nationale" identitet *uden* at filtrere det gennem de litterære relationer, de selv indgår i både i det hjemlige litterære felt og i det frankofone litterære system. Det betyder ikke, at teksterne ikke tager stilling i de konflikter og debatter, der ligger uden for dem, eller at deres samfundsmæssige betydning ikke er reel og kan række langt ud over den specifikt litterære sfære. Men det betyder, at *belgitude*-teksterne siger os noget om, hvad det i 1976 vil sige at være fransktalende belgier i en nationalstat under afvikling, og mindst lige så meget om, hvad det vil sige at være fransktalende belgisk forfatter i samme situation.

Og på et mere overordnet niveau er det en del af den litterære frankofonis fællesvilkår, *belgitude*-bevægelsen illustrerer så glimrende.

Perspektivering

Denne ansats til et litteraturhistorisk arbejde med de litterære frankofonier hviler på den antagelse, at relationerne mellem Frankrig og de øvrige fransksprogede litteraturer udgør et litterært system med Frankrig i en central rolle. De fransksprogede forfattere er i denne konstellation placeret i en situation, som ser ud til at afstedkomme sammenlignelige reaktioner blandt bevægelser og forfattere, der *befinder sig på strukturelt sammenlignelige positioner* i systemets underfelter som for eksempel de nævnte bevægelser, der er struktureret omkring identitetsbegreber som *belgitude* og *créolité*.

At de frankofone forfattere, der søger anerkendelse i det parisiske centrum, er fælles om ikke blot det franske sprog, men også en vægtig komponent af deres udsigelsessituation, betyder selvsagt ikke, at de uden videre

kan sammenlignes indholdsmæssigt. Naturligvis er der stor forskel mellem den identitetssøgen, der udspiller sig i det fransktalende Belgien og de caribiske forfatters rejse i en smertefuld fortid, og selvfølgelig får hver bevægelse sin særlige drejning fra den specifikke historiske, sociale og politiske kontekst, den indskrives i.

Sammenfattende skal det derfor understreges, at de frankofone litteraturer først og fremmest karakteriseres ved en umådelig diversitet, som effektivt modarbejder ethvert tilløb til at læse alle litterære tekster ud fra en enkelt teori eller et overordnet synspunkt, ligesom man bør huske på, at de franskskrivende forfattere indgår i andre internationale sammenhænge end den frankofone og derfor også påvirkes af eller spiller sammen med andre litteraturer.

Med disse forbehold synes hypotesen om et frankofont litterært system egnet til at åbne for teoretisk funderede studier af frankofone litteraturer og eventuelt munde ud i en form for komparativ litteraturhistorie. Men som det belgiske eksempel har vist, er opfattelsen af begreber som nation, historie og litteratur genstand for konkurrerende opfattelser i de enkelte litterære felter, og en komparativ tilgang forudsætter derfor et grundigt og nuanceret kendskab til hver enkelt af disse litteraturers særegne historie, som *ikke* kan reduceres til en historie om litterær frankofoni. Teksterne kan læses forskelligt, alt efter om de begribes i forhold til den "nationale" litteraturhistorie eller det frankofone litterære system. Der må derfor konstant arbejdes med et dobbelt perspektiv.

Med dette anes konturerne af et omfattende genstandsfelt, der ud over en lang række næsten ukendte litterære værker byder på masser af udforskede sammenhænge at undersøge og metodiske principper at overveje; faktorer, der uophørligt tvinger os til at reflektere over relevansen af en række af de kategorier, nationalfilologien har været længe om at sætte spørgsmålstejn ved.

Anvendt litteratur

- BARDOLPH Jacqueline (2002). *Études postcoloniales et littérature*. Paris, Honoré Champion.
- BENIAMINO Michel (1999). *La Francophonie littéraire. Essai pour une théorie*. Paris, L'Harmattan.
- BOURDIEU Pierre (1999). *Les Règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*. Paris, Seuil.
- CASANOVA Pascale (1999). *La République mondiale des lettres*. Paris, Seuil.
- COMPAGNON Antoine (1998). "Pourquoi le français devient une langue comme les autres", *Cahiers de l'Association de l'Association Internationale des Études françaises*, Mai, vol. 50, pp. 17-36.
- DEGN Inge (2003). "Frankofoni og frankofone studier", *Frankofoni. Sprog, historie, litteratur og kultur*, Inge Degn (red.), Aalborg Universitetsforlag, pp. 5-26.
- D'HULST Lieven et Jean-Marc MOURA (2003). *Les Études littéraires francophones : état des lieux*, Lille, Éditions du Conseil Scientifique de Lille 3.
- DIRKX Paul (1996). *Une douce violence. Étude des pratiques discursives ayant trait aux 'littératures de Belgique' dans trois hebdomadaires français : Les lettres françaises, Le Figaro littéraire, et Les Nouvelles littéraires, 1944-1960*. Ikke publiceret afhandling. Université de Paris VIII.
- GROSS Stefan et Johannes THOMAS (1989). *Les Concepts nationaux de la littérature : l'exemple de la Belgique francophone. Une documentation en deux tomes*. Aachen, Alano Verlag.
- HALEN Pierre (2001). "Notes pour une topologie institutionnelle du système littéraire francophone", in *Littérature et Sociétés Africaines. Regards comparatistes et perspectives interculturelles*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, pp. 55-67.
- HUTCHEON Linda (2002). "Rethinking the National Model", in , Linda Hutcheon et Mario S. Valdés (red.), *Rethinking Literary History*, Oxford University Press, pp. 3-49.
- JAVEAU Claude (1976). "Y a-t-il une belgitude", *Les Nouvelles Littéraires*, n° 2557, 4-11 novembre 1976, p. 15.
- JEPPESEN Anne-Marie E. og Gert SØRENSEN (2002). "De nationale filologier i globaliseringens æra", *De Moderne fremmedsprog ved Københavns Universitet. En hvidbog om de moderne fremmedsprogsuddannelsers aktuelle situation et fremtidige udfordringer*. Sprogfagernes identitetsudvalg, Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet, pp. 10-23.
- Manifeste du Groupe du lundi*, Bruxelles, 1er mars 1937, Impr. Van Doorslaer.
- MERTENS Pierre (red.) (1976). "Dossier une autre Belgique", *Les Nouvelles Littéraires*, n° 2557, 4-11 novembre 1976, pp. 13-24.
- MERTENS Pierre (1976a). "Une autre Belgique", *Les Nouvelles Littéraires*, n° 2557, 4-11 novembre 1976, p. 13.
- MERTENS Pierre (1976b). "De la difficulté d'être belge", *Les Nouvelles Littéraires*, n° 2557, 4-11 novembre 1976, p. 14.
- MOURA Jean-Marc (1999). *Littératures francophones et théorie postcoloniale*, Paris, PUF.
- MOURA Jean-Marc (2001). "Sur quelques apports et apories de la théorie postcoloniale pour le domaine francophone", in *Littératures postcoloniales et francophonie : Conférences du séminaire de littérature comparée de l'Université de la Sorbonne nouvelle*, Paris, Champion, pp. 149-167.
- MUNO Jean (1998). *Histoire exécrable d'un héros brabançon* (1986), Bruxelles, Labor.
- NOVAK Lis (1998). "La Francophonie – endnu et imaginært fællesskab?", in *Diskurs – Analyser af tekst og kontekst*, Katrin Hjort (red.), Samfundslitteratur, pp. 262-285.
- PAGEAUX Daniel-Henri (1994). *La littérature générale et comparée*, Paris, Armand Colin.
- PIRET Pierre (2002). "La francophonie littéraire : un cadre théorique", in *Frontières de la francophonie ; francophonie sans frontières*, Véronique Bonnet (dir), Paris, L'Harmattan, pp. 83-95.
- PIRET Pierre (2000). "Une francophonie multilatérale ?", in: Pierre Halen et Christian Berg (red.), *Littératures belges de langue française. Histoire et perspectives 1830-2000*. Bruxelles, Le Cri, pp. 413-437.
- SENGHOR Léopold S. (1962). "Le français, langue de culture". *Esprit*, n° 11, novembre, pp. 837-844.
- SESTOFT Carsten (1995). "Introduktion til Bourdieus litteraturanalyse", *Kultur & Klasse* 79, pp. 113-134.
- WOUTERS Liliane (1976), "Le double exil des poètes", *Les Nouvelles Littéraires*, n° 2557, 4-11 novembre 1976, p. 18.